УДК 821.161.2-2.09:94(477=161.2-055.2)»192/193»
DOI https://doi.org/10.32782/modernph-2026.6.34

СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ ЯК НАСЛІДКИ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ «ДОБИ РОЗКУРКУЛЮВАННЯ» 20–30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ ЛЮДМИЛИ КОВАЛЕНКО «ДОМАХА» (1947))

Шовкопляс Галина Євгенівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри світової літератури
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID ID: 0000-0003-4302-8831

Стаття присвячена дослідженню травматичного досвіду української жінки, яка пережила так зване «розкуркулювання» традиційного українського села доби 20–30-х років ХХ століття. У п'єсі української діаспорної письменниці Людмили Коваленко «Домаха» (1947) відображено саме такий травматичний жіночий досвід як форму репрезентації жіночої соціальної травми. Проблема набуття жінкою психологічної стійкості внаслідок пережитих соціальних катастроф, якими були болісні трансформації українського села, що названі радянською владою «колективізацією», потребує філософських та етичних рефлексій, матеріал для яких містить п'єса Людмили Коваленко. Реактуалізація пам'яті про трагічні події в українському селі за доби «колективізації» набуває особливого значення в умовах сучасних викликів: внаслідок знищення прошарку самостійних селян – господарів, так званих «куркулів», було змінено соціальну структуру українського села. Разом зі змінами соціальними відбулися психологічні та культурні зміни українського суспільства загалом. Водночас український народ, зокрема українське жіноцтво, набуло внаслідок пережитих соціальних травм уміння адаптуватися і виживання у надважких умовах та визначило для себе пріоритет етичних принципів, які сконцентровані не на соціальних, а на родинних цінностях. П'єса Людмили Коваленко «Домаха» має значення не тільки як свідоцтво про долю окремої української жінки, яка пережила важку соціальну травму «колективізації» села у 20–30-ті роки ХХ століття, набула нових психологічних якостей високого ступеня адаптації до екстремальних умов життя та вміння вибудовувати стратегії виживання для себе та своєї родини, але і твір, що виконує важливу узагальнюючу функцію з перетворення індивідуальної травми на колективний досвід.

Ключові слова: *суб'єктність жіночих персонажів, соціальна травма, наслідки переживання соціальної травми, високий ступінь адаптивності, стратегії виживання у надважких умовах, резильєнтність як психологічна пружність пружність людини; ремарки як пряма мова автора; монологічно-сповідальний тип тексту.*

Shovkoplias Halyna. Survival strategies as consequences of the traumatic experience of the Ukrainian woman during the era of "deregulation" of the 1920s and 1930s (based on Lyudmila Kovalenko's play "Domakha" (1947)

The subject of the article is the literary narrative of the traumatic experience of a Ukrainian woman who survived the so-called deregulation of a traditional Ukrainian village in the 1920s and 1930s. Specifically this type of female experience is reflected in the play Domakha (1947) by Ukrainian diaspora writer Lyudmila Kovalenko as a form of representation of female social trauma and the consequences of experiencing such trauma in the form of survival strategies in later life. The theme of a woman psychological resilience as a result of living through social catastrophes and state violence, such as the painful transformations of the Ukrainian village (called "collectivization" by the Soviet state) requires philosophical and ethical reflection, which is contained in Lyudmila Kovalenko's play. The relevance of the article is based on the need for a new understanding of such traumatic experiences of Ukrainian women in the context of the genocide experienced by Ukrainians in the 1920s and 1930s. This is the time when the collectivization of the traditional Ukrainian village becomes the first pre-Holodomor stage of the systematic destruction of the Ukrainian people (their identity, agency, and ultimately – their lives). Revival of the memory of the destruction of the Ukrainian village during the era of "collectivization"

© Шовкопляс Г. Є., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

acquires special significance in the context of modern challenges and events: the destruction of an entire social stratum of rural owners – kulaks, radically changed the structure of society, the psychology of Ukrainians, and caused deep social, moral and cultural trauma. At the same time, the Ukrainian people (Ukrainian women in particular) come out of this social trauma with special psychological tools, survival strategies, and ethical beliefs that involve focusing not on social, but on family values. The purpose of the article is to analyze how these special psychological qualities of Ukrainian women were formed during extreme social trauma. Namely – qualities characterized by adoptive strategies of survival in extreme conditions of social catastrophes and the concentration of ethical values in the family environment. The results of the article's research show that Lyudmila Kovalenko's play Domakha is significant not only as a testimony to the life of an individual woman who experienced the severe social trauma of the "collectivization" of the Ukrainian village, but also a work that performs an important generalizing function of transforming individual trauma into a collective experience to be processed andunderstood at a national level – through the lens of history, literature, and dramaturgy.

Key words: *agency of female characters, social trauma, consequences of experiencing social trauma, high degree of adaptability, survival strategies inextreme social conditions, female psychological resiliency;remarks as the author's direct speech; monological - confessional type of text.*

Вступ. Предметом дослідження у статті є травматичний досвід української жінки, яка пережила так зване «розкуркулювання» традиційного українського села доби 20–30-х років ХХ століття. Саме такий жіночий досвід відображено у п'єсі української діаспорної письменниці Людмили Коваленко «Домаха» (1947) як форму репрезентації жіночої соціальної травми та наслідки подібної травми у вигляді стратегій виживання. Проблема набуття жінкою психологічної стійкості (резильєнтності) внаслідок пережитих соціальних катастроф, якими були болісні трансформації українського села, що названі радянською владою «колективізацією», потребує філософських та етичних рефлексій, матеріал для яких містить п'єса Людмили Коваленко.

Актуальність статті зумовлена потребою нового осмислення подібного травматичного досвіду українських жінок у контексті пережитого геноциду українців у 20–30-х роках ХХ століття, коли «розкуркулювання» як основний інструмент «колективізації» українського села постає першим передголодоморним етапом у процесі намагання знищити український народ. Реактуалізація пам'яті про катастрофу українського села за доби «колективізації» набуває особливого значення в умовах сучасних викликів: знищення цілого соціального прошарку самостійних сільських господарів – куркулів радикально змінило структуру суспільства, психологію українців, спричинило глибокі соціальні, моральні та культурні травми. Разом із тим український народ, зокрема українське жіноцтво, набуває внаслідок пережитих соціальних травм особливих психологічних якостей зі стратегіями виживання у надважких умовах та етичні принципи, що передбачають концентрацію не на соціальних, а на родинних цінностях.

Мета статті полягає в аналізі механізмів створення особливих психологічних якостей української жінки, що формуються внаслідок отриманих соціальних травм і характеризуються у адаптивних стратегіях виживання в умовах соціальних катастроф та концентрації етичних цінностей на родинному середовищі. Методи дослідження ґрунтуються на міждисциплінарному поєднанні методів психології екстремальних ситуацій та психічних травм з методами пообразного літературознавчого аналізу твору, що дає змогу здійснити текстуально-інтерпретаційний аналіз травматичного жіночого наративу, наслідків переживання такої соціальної травми для зміни психології нації, зокрема українського жіноцтва. Новизна дослідження полягає в оновленому прочитанні п'єси Людмили Коваленко «Домаха», а разом з цим твором і цілого комплексу української літератури, що присвячений розгляду процесів, пов'язаних з «колективізацією» українського села як узагальнюючого наративу, що функціонує одночасно як архів пам'яті, дискурс травми української жінки та інструмент переходу від індивідуального свідчення окремої жінки на ім'я Домаха до колективної культурної пам'яті українського жіноцтва та української нації.

Результати дослідження засвідчують, що п'єса Людмили Коваленко «Домаха» має значення не тільки як свідоцтво про долю окремої української жінки, яка пережила важку соціальну травму «колективізації» україн-

ського села у 20–30-ті роки XX століття та набула внаслідок такого переживання нових психологічних якостей високого ступеня адаптації до екстремальних умов життя, резильєнтності та вміння вибудовувати стратегії виживання для себе та своєї родини, але і твір, що виконує важливу узагальнюючу функцію трансформації індивідуальної травми на колективний досвід. Текст п'єси Людмили Коваленко формує розуміння процесу «колективізації» та її головного інструменту – «розкуркулювання» українського селянства як про перший етап геноциду українців радянською владою, за яким слідує Голодомор.

Постать Людмили Коваленко-Івченко є майже невідомою як читачу, так і глядачу в Україні. Маємо кілька публікацій про мисткиню у діаспорних виданнях та п'єсу «Домаха» в антології драматургії, що була видана дослідницею Ларисою Онишкевич-Залеською. Ця «невідомість» Людмили Коваленко підкреслена тим фактом, що у різних виданнях її «по батькові» є різним – Іванівна та Миколаївна. Тобто щодо її «по батькові» існують розбіжності в джерелах: деякі вказують на ім'я по батькові Іванівна, інші – Миколаївна. Оскільки більшість джерел схиляються до варіанту Іванівна, то можна припустити, що це є правильним «по батькові» Людмили Коваленко-Івченко.

Людмила Іванівна Коваленко, у шлюбі Коваленко-Івченко, народилася 25 вересня (7 жовтня за новим стилем) 1898 року в Маріуполі, що на той час входив до складу Катеринославської губернії. Її батько, Іван Коваленко, під час єврейського погрому в Маріуполі 20 жовтня 1905 року врятував кілька єврейських родин від розправи. Мати – грекиня (прізвище Тохтарова) походить з відомої грецької родини Іпсіланті. Пізніше Людмила Коваленко напише два прозові твори, що будуть присвячені малій Батьківщині – Маріуполю, зокрема повісті «Степові обрії» та «Проріст», які були опубліковані в 1960-х роках у Торонто. На відміну від драматичних творів, які отримали позитивний відгук в українському літературознавстві, проза Л. Коваленко донедавна залишалася невідомою для українського читача.

Людмила Коваленко закінчила Маріупольську Маріїнську жіночу гімназію, де вивчала п'ять іноземних мов, а згодом стала навчатися на історико-філологічному відділенні Вищих жіночих курсів у Києві. У Києві вона познайомилася з поетом Максимом Рильським, який представив її майбутньому чоловікові, письменнику Михайлу Івченку.

Померла Людмила Коваленко-Івченко 13 червня 1969 року в місті Трентон, штат Нью-Джерсі, США. Вона була похована на кладовищі української православної церкви в Баунд-Бруку, штат Нью-Джерсі, поруч із могилою своєї доньки Олени.

П'єса «Домаха» (1947) була дебютом письменниці у драматургії. Потім Коваленко напише другу п'єсу з інтригуючою назвою «Героїня вмирає у першому акті» (1948). Підсумком діяльності цього «драматургічного» періоду стала збірка «В часі і просторі» (Париж, Торонто, Нью-Йорк, 1956).

Відомий український мовознавець і літературний критик Юрій Шевельов (Шерех) написав рецензію на виставу за п'єсою Людмили Коваленко «Домаха». Його відгук під назвою «П'єса про Домаху» був опублікований у журналі «Сучасність» у 1966 році. У своїй рецензії Шевельов аналізує драматургічні та тематичні аспекти твору, відзначаючи його значення в контексті української літератури. Текст та посилання на рецензію Шевельова вміщено у книзі Ростислава Василенка «Життя в гримі і без», що вийшла друком у Торонто у 1998 році.

«Домаха» є п'єсою про долю української жінки часів так званого «розкуркулювання» 20–30-х років XX століття. А загалом п'єса розповідає не тільки про українське жіноцтво того часу, але і про долю українського села. У фіналі п'єси родина головної героїні Домахи переїжджає у місто. А на село чекає «колективізація» і Голодомор. Село занепаде, переродиться, стане «колгоспом». Все живе і розумне втікатиме з такого села – рабства. Але Домаха з донькою та онуком уже не матиме до того «колгоспу» жодного відношення. Вони поїхали із села не тому, що були такі розумні та передбачливі, а тому що в них не було вибору.

Можна зупинитися на тому твердженні, що п'єса написана українською жінкою про українську жінку, якби не дивне ім'я героїні, що винесене у назву. Жіноче ім'я Домініка – варіація латинського чоловічого імені Домінік. Воно означає «належна Господу». Ім'я Домініка, вже нерідкісне у нас і дуже

популярне у латиномовній Європі, робить свою господиню гордою і незалежною жінкою. Коваленко вибирає скорочений, суто український варіант імені Домініка – Домна – Домаха. На пам'ять приходить подібна форма скорочення від імені Соломія – Солоха у контексті «Вечорів» Гоголя. Але знаємо, що «домахою» козаки називали шаблю, що виготовлена з дамаської сталі, хоч називали шаблю ще «жіночкою», «дружинонькою» або «сестричкою». У козацькій традиції назва «домаха» використовувалася для позначення старовинної шаблі, виготовленої з дамаської сталі. Ця зброя була поширена серед українських козаків і навіть згадується у поезії Тараса Шевченка, зокрема у «Червоному бенкеті», в розділі поеми «Гайдамаки»:

«По Поліссі Гонта бенкетує, А Залізняк в Смілянщині домаху гартує» [4, с. 97].

Показово, що центр Кальміуської паланки запорозького козацтва було названо Домахою. Сама Людмила Коваленко-Івченко була уродженкою міста Маріуполя, що входив у ту Кальміуську паланку. Отже, героїня п'єси від самого початку міцно пов'язана з українською козацькою традицією вже своїм іменем.

У ремарках до п'єси, які постають прямою мовою авторки та розкривають концепцію образу головної героїні, Коваленко пише: «Молодь різниться від старих тим, що вона налякана або нахабна. Нема збереження своєї особистості. Тільки Домаха зберігає себе, лишається собою до кінця – в цьому її відмінність від інших. І тому – вона героїня п'єси» [3, с. 156].

Крім трьох жіночих образів (Домахи, Ольги, Степанихи), у п'єсі є персонажі-чоловіки. Максим – чоловік Домахи є типовим сільським жмикрутом без будь-яких політичних переконань, з наївною впевненістю, що «кожній владі мужик потрібний» [3, с. 163]. Саме про нього як такого, що сподівається на співпрацю з радянською владою, Юрій Шевельов-Шерех у своїй рецензії на виставу за п'єсою зауважує, що тут процес співпраці українців із радянською владою показаний на селянах, а можна було б показати на будь-якому прошарку українського суспільства: доля Рильського, Тичини, Кримського є явищем того ж порядку, до них можуть бути приєднані всі, хто мав надію співпрацювати із «совєтами». Ніяких ілюзій щодо їхньої долі не виникає: навіть генії пристосуванства отримали свою «винагороду». Типовим «генієм пристосуванства» у п'єсі постає наймит Потап, що змалечку зростає у родині Домахи і Максима. Ще за юнацького віку Потап вступає у комнезам, а потім у партію, розкуркулює своїх благодійників та одружується з їхньою донькою Ольгою. Але одружитися з Ольгою його змушує не кохання, а чистий розрахунок: куркулівна знає, як зварити-подати та розумне слово сказати. Але з партії Потапа «вичистили». Отже, кар'єра його закінчилася і для Домахи та її родини він не несе загрози.

Інший чоловічий образ – Свирид, сусід Домахи і Максима, прихильник «єдиної і нєдєлімої Російської імперії» – «начепив дурило золоті погони і пішов за тую Росію воювати» [3, с. 159]. У фінальній частині п'єси Свирид – міліціонер, який служить своїм колишнім ворогам – більшовикам. Він також безпечний для Домахи та її родини, бо знешкоджений. Він навіть допомагає Домасі позбутися «вичищеного» партійця Потапа.

Є ще син Домахи Микола, вояк УНР («гайдамакою був у Петлюри» [3, с. 159]), але на момент другої частини п'єси він не з'являється, бо загинув під час розгрому УНР. Коваленко у ремарках пояснює, що між «першою і другою дією відстань у часі років 5 – приблизно роки 1924–1929. Відстань у відносинах змінена на 180 градусів. Самостійний господар і наймит у першій дії перетворюються на куркуля і комнезама у другій, щоб у третій зіткнутися одверто як дві ворожі сили» [3, с. 156]. Домаха часто згадує загиблого сина Миколу та всі його настанови: «Отаке! (Журно) А чи неправду казав Микола, що коли влада не наша, то й життя не наше?! Нема України, то й ми пропали. Я не раз його згадую» [3, с. 181]. На честь і в пошану «того Миколи» Домаха й онучка хоче охрестити Миколою: «Охрестимо. Ми його охрестимо. Вже я десь священика знайду. Тут усе знайти можна, аби пошукати. Миколою і буде, як дядько. Ех, не дожив той Микола. Ну, нічого, я замість нього цього виховаю. Вже він знатиме, що таке совєтська власть, а що – Україна. Не буде дурний та темний, як його баба» [3, с. 188].

Отже, серед чоловіків шукати домінантних персонажів у цій п'єсі є справою марною. Як після зруйнування Гетьманщини, після падіння УНР настає «епоха україн-

ського смутку», коли лише жінки демонструють вміння і чарувати, і панувати. Звичайно, Домаха не дорівнює Явдосі Зубисі із Квітчиної «Конотопської відьми», бо вона абсолютно реальна жінка свого часу, але чутна в її промовах і владність, і відьомство.

Суб'єктність образу Домахи полягає не тільки в тому, що за концепцією авторки вона, як вказано у ремарках, зберігає себе як особистість: не налякана, як Ольга, не нахабна, як Степаниха, а така, як завжди була. Домаха є рушієм дії, навкруги неї крутяться всі події: збирає посилки з продуктами і тим підтримує засланого у Сибір чоловіка, забирає до себе доньку й онука. Домаха розробляє власний план життя, такий, щоб зберегти свій рід – родину. Цей план є стратегією виживання, що складається з кількох положень, зухвалих і не дуже відповідних християнській моралі, а саме: «Нічого не боюся» та «Обдурю – і житиму» [3, с. 188]. Домаха розуміє певну аморальність своїх планів та виправдовує її важкою ситуацією: вони опинилися у руках ворога («у мішку»), тому треба «пробувати вижити»: «Цить, Максиме, мовчи. Тепер мовчи! Тепер ми вже в мішку – і не смикайся! Було тоді воювати, як Микола казав, та ми, дурні, не слухалися. Тепер затаїся та й диши. Може, ще й видержимо» [3, с. 173].

Як будь-яка стратегія виживання, план Домахи визначений високим ступенем адаптивності, тобто пристосуванням до нових соціальних умов, коли робочі куркульські руки всім потрібні: «Тепер нам добре жити, дочко, тепер робити нема охочих, так вони всі за куркулих та монашок ховаються. А до того ж тепер багато жінок мусять на заробітки іти, а після роботи засідають геть усі до ночі, а як трохи вільна – бігає та шукає їсти…» [3, с. 183–184].

Домаха у своїх стратегіях виживання покладається тільки на себе, нічия допомога їй не потрібна, бо вона нікому не довіряє. Перший пункт плану виживання, який розробляє Домаха, свідчить про те, що вона абсолютно не боїться смерті: «Нічого не боюся» [3, с. 188]. Донька Ольга помічає ті зміни, що відбулися з Домахою: «Якась ви, мамо, інші стали! Такі хоробрі!» [3, с. 183]. Індиферентність до смерті – одна з ознак стратегії виживання будь-якої живої істоти: «А нехай вбиває. Стільки людей постріляно – однієї баби не жалко» [3, с. 185]. Характеризує стратегії виживання Домахи і зневага до ворогів, а саме до «вичищеного» з партії Потапа: «А, це один (зневажливо) з партії вичищений» [3, с. 187].

Стратегії виживання як плани на життя в екстремальних умовах передбачають і редуковану емпатію: у найближчому часі Домаха планує рятувати тільки своїх – доньку та онука. Це є збереженням окремого роду чи соціальної групи. Плани Домахи, що спрямовані на майбутнє – на виховання онучка, життя у доброї людини-«фершалки», робота заради родини, є свідченням наявності психологічної пружності (резильєнтності), тобто здатності долати стреси та важкі періоди, відновлюватися після них та адаптуватися до змін. Це внутрішня сила, яка дозволяє людям не лише переживати, а й рости та розвиватися в процесі виживання. Резильєнтність проявляється в здатності зберігати спокій та позитивне мислення у стресових ситуаціях, знаходити підтримку та використовувати позитивні емоції для подолання труднощів. У фінальній частині п'єси Домаха декларує свої плани і весь час підбадьорює доньку: «Ой і настрахана ж ти, дочко! От що значить – із партійним жила та усього боялася. А я тепер нічого не боюся! Вже тепер я їх знаю, вже другого разу не обдурять – ще я їх обдурю. Обдурю – і житиму! На злість їм житиму!» [3, с. 188].

Кульмінацією у композиційній структурі п'єси є сцена прощання Домахи з хатою, яка є сакральним простором, частиною її життя і навіть тіла: «Ну, прощай, моя хатонько! Прощай, хозяйнуваннячко! Прощай, роде мій! (стає навколішки) Простіть мене, батько і мати, що не зберегла вашого роду» [3, с. 179]. Ця болісна сцена є переламною у житті і поведінці героїні, а її слова надають зразок сповідально - монологічного тексту.

Психологи, фахівці з психології кризових ситуацій, стверджують, що після подібного соціального травматичного досвіду поведінка людини може стати девіантною: «Девіантна поведінка (від англ. Deviation – відхилення) – здійснення вчинків, які суперечать нормам соціальної поведінки в тому чи іншому співтоваристві. Наприклад, злочинність, пияцтво і наркотизм, а також самогубства, проституція. Призводить до ізоляції» [5].

Буквальний переклад слова «травма» з грецької – рана. І якщо з медичним означенням усе зрозуміло, то що таке психічна

травма, чим вона відрізняється від стресу та чому її наслідки можуть переслідувати нас усе життя, не даючи проживати його повноцінно, очевидно не для всіх.

Психічну травму може викликати як об'єкт (наприклад, людина, яка чинить психологічне чи фізичне насильство), так і подія (війна, катастрофа, смерть близької людини). Ще 1895 року Зигмунд Фройд у праці «Дослідження істерії» писав: «Травматичний вплив може мати будь-яка подія, яка викликає болісне почуття страху, сорому, душевного болю» [6]. Сила чинника, що потрібна для виникнення психічної травми, суб'єктивна. За аналогією з хворобою травма – рана може бути гострою або хронічною.

Рана української жінки Домахи є дуже глибокою: вона втрачає соціальний статус, втрачає домівку, переживає загибель сина і заслання чоловіка. Але поведінка Домахи не стає ані саморуйнівною, ані агресивною стосовно оточуючих. Травматичний біль змушує її до змін, які помічає донька Ольга («Якась ви, мамо, інші стали! Такі хоробрі!» [3, с. 183]). Стратегії виживання, що розробляє Домаха для себе і своєї родини, водночас являють і силу – пружність – резильєнтність цієї жінки, яка після всіх випробувань не руйнує себе, а вдосконалює, і слабкість її позиції, що є квінтесенцією пристосування до нових, несприятливих умов, тому йдеться не про нормальне життя, а лише про виживання в екстремальних обставинах.

Загалом п'єса Людмили Коваленко «Домаха» має значення не тільки як свідоцтво про життя окремої жінки, яка пережила важку соціальну травму «колективізації» українського села у 20–30-ті роки XX століття та набула внаслідок такого переживання нових психологічних якостей високого ступеня виживання у надважких умовах життя, резильєнтності та вміння вибудовувати стратегії виживання для себе та своєї родини, але і твір, що виконує важливу узагальнюючу функцію з перетворення індивідуальної травми на колективний досвід. Текст п'єси Людмили Коваленко формує розуміння про процес «колективізації» та її головний інструмент «розкуркулювання» українського селянства як про перший етап геноциду українців радянською владою, за яким невідступно слідує Голодомор.

Література:

1. Березюк Т.І. Коваленко-Івченко Людмила Миколаївна. Енциклопедія Сучасної України / Редкол. : І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. URL: https://esu.com.ua/article-8344
2. Шерех Юрій «Домаха» Людмили Коваленко. Василенко Ростислав. Життя в гримі і без. Монреаль–Торонто. 1998. 570 с.
3. Коваленко Людмила. «Домаха» / Близнята ще зустрінуться. Антологія драматургії української діаспори. / Упорядкування і вступна стаття Лариси Залеської-Онишкевич. Київ–Львів : Видавництво «Час», 1997. 640 с.
4. Шевченко Тарас «Гайдамаки». «Кобзар». Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1994. 687 с.
5. Коломієць А.І., Оверчук В.А. Жіночі девіації: варіанти соціальної поведінки. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019–2020 рр. (квітень–травень 2021 р.).* 2021. URL: https:/ jpvs.donnu.edu.ua/issue/view/370
6. Титаренко Т.М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 160 с.

References:

1. Bereziuk, T.I. (2013). Kovalenko-Ivchenko Liudmyla Mykolaivna [Kovalenko-Ivchenko Liudmyla Mykolaivna]. In I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskyi, & M.H. Zhelezniak (Eds.), Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine. Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from: https://esu.com.ua/article-8344. [in Ukrainian].
2. Sherekh, Yu. (1998). "Domakha" Liudmyly Kovalenko ["Domakha" by Liudmyla Kovalenko]. In R. Vasylenko, Zhyttia v hrymi i bez [Life in Makeup and Without]. Montreal–Toronto. [in Ukrainian].

3. Kovalenko, L. (1997). Domakha / Blyzniata shche zustrinutsia [Domakha / The Twins Will Meet Again]. In L. Zaleska-Onyshkevych (Ed.), Antolohiia dramaturhii ukrainskoi diaspory – Anthology of Ukrainian Diaspora Drama. Vydavnytstvo "Chas". [in Ukrainian].
4. Shevchenko, T. (1994). Haidamaky [The Haidamakas]. In Kobzar. Vydavnytstvo khudozhnoi literatury "Dnipro". [in Ukrainian].
5. Kolomiiets, A.I., & Overchuk, V.A. (2021). Zhinochi deviiatsii: varianty sotsialnoi povedinky [Female deviations: Variants of social behavior]. In Materialy naukovoi konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu, naukovykh pratsivnykiv i zdobuvachiv naukovoho stupenia za pidsumkamy naukovo-doslidnoi roboty za period 2019–2020 rr. (kviten–traven 2021 r.). Retrieved from: https://jpvs.donnu.edu.ua/issue/view/370 [in Ukrainian].
6. Tytarenko, T.M. (2020). Posttravmatychne zhyttietvorennia: sposoby dosiahnennia psykholohichnoho blahopoluchchia [Post-traumatic life-creation: Ways to achieve psychological well-being]. Imeks-LTD. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 07.01.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.01.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.04.2026